

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С 6 – 19.
2. Кобильченко В.В. Корекція психосоціального розвитку учнів 1-4 класів з вадами зору: Науково-методичний посібник. – К.: Актуальна освіта, 2005. – 150 с.
3. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – 280с.
4. Психология воспитания детей с нарушением зрения / Под ред. Солнцевой Л.И., Денискиной В.З. – М.: «Налоговый вестник», 2004. – 320 с.
5. Синьова Є.П. Тифлопсихологія: Підручник. – К.: Знання, 2008. – 365 с.

УДК: 376-056.262-053.4:159.937.52

Рецензент
Гудим І.М.

кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ З ГЛИБОКИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ РАНЬОГО ВІКУ

Кондратенко С.В.

У статті висвітлено розвиток просторового орієнтування та уявлення про простір у дітей з глибокими порушеннями зору (сліпі, діти з залишковим зором). Розглянуто етапи розвитку просторових уявлень у дітей з нормальним та порушеним зором в ранньому віці.

Ключові слова: дошкільники з порушеннями зору (сліпі, діти з залишковим зором), просторове орієнтування.

Особенности развития пространственных представлений у детей с глубокими нарушениями зрения раннего возраста

В статье отображено развитие пространственной ориентировки и представление о пространстве у детей с глубокими нарушениями зрения (слепые, дети с остаточным зрением). Рассмотрены этапы развития пространственных представлений у детей с нормальным и нарушенным зрением в раннем возрасте.

Ключевые слова: дошкольники с нарушениями зрения (слепые, дети с остаточным зрением), пространственная ориентировка.

Features of spatial orientation of children with deep visual impairments in their early life.

The article deals with the development of spatial orientation and the idea about space of children with deep visual impairments (blind, children with residual vision). The stages of the development of spatial representations of children with normal and impaired vision in their early life.

Keywords: Preschoolers with visual disabilities (blind, children with residual vision), spatial orientation.

Однією з найбільш актуальних проблем навчання і виховання дітей з порушенням зору залишається проблема орієнтування в просторі і мобільності.

Вміння орієнтуватися в просторі – важлива умова формування повноцінної особистості дошкільника, що має порушення зору, її соціальної адаптації та інтеграції в суспільство.

Порушення зору, що виникає в ранньому віці, негативно впливає на процес формування просторової орієнтації у дітей.

У дітей з порушеннями зору утруднене сприймання навколишнього світу, яке має велике значення в загальному розвитку і навчанні даної категорії дітей. Тому роботу над орієнтуванням у просторі потрібно починати з дитиною якомога раніше, з раннього та дошкільного віку.

Орієнтування в просторі на обмеженій сенсорній основі вимагає спеціального навчання дітей активному використанню порушеного зору і всіх збережених аналізаторів (слуху, нюху дотику і т.д.). Тільки в цьому випадку можливе формування у дітей цілісного узагальненого образу освоюваного простору. [1]

Усі сліпі маленькі діти знайомляться з навколишнім світом завдяки пересуванню та контакту з людьми і предметами. У сліпих дітей спостерігається страх перед пересуванням в просторі. Зумовлено це тим, що у дітей, як правило, ускладнене формування основних рухів, таких як повзання та ходьба. Це не означає, що діти не можуть ходити, вони потребують постійного стимулювання та зворотного зв'язку від оточення, ходять за руку або за підтримки дорослого. Коли ж маленька тотально сліпа (або з залишковим зором) дитина намагається ходити самостійно, то вона наштовхується на меблі або якісь інші предмети, чіпляється за поріг або за килим, падає, забивається і т.д., здобуваючи негативний досвід. Це, як правило, відбувається через те, що дорослі не навчили дитину правильно ходити, і вона не засвоїла техніку ходьби, яка включає в себе правильне положення тіла, стоп, відчуття рівноваги і координацію рухів рук та ніг. [5]

Спостерігаючи за сліпою дитиною під час самостійного пересування в приміщенні, на ділянці дитячого садка або на вулиці, можна побачити значне напруження, невпевненість і скутість рухів, страх пересування. Дитина змушена під час ходьби всі свої зусилля та увагу спрямовувати на те, щоб не наштовхнутися на що не будь, щоб не впасти, щоб не забитися. Як наслідок у дитини з'являється страх самостійного пересування в просторі, вона не виявляє бажання пізнавати навколишній світ. Цього можна уникнути, якщо навчити сліпу дитину правильно ходити, використовувати збережені аналізатори (слух, нюх, дотик і т.д.), навчити розпізнавати навколишні предмети, ознайомити з їх призначенням і розташуванням в освоюваному приміщенні і т.д. Це необхідно для того, щоб навчившись керувати своїм тілом, дитина розуміла, що розміщено навколо неї, тоді вона переключатиме увагу на навколишній світ, а не на сам процес ходіння.

Незрячу дитину потрібно ознайомити із близьким оточенням, попередити про небезпечні предмети та ситуації, навчити уникати, використовуючи свої збережені аналізатори (слух, нюх, дотик і т.д.). В навчанні сліпих дітей необхідно також використовувати співвідношення дистантного слухового з контактним тактильним сприйманням, встановлювати зв'язок між дотиково сприйнятими об'єктами з їх звуковими характеристиками. Це дасть змогу виділити звуки як сигнальні ознаки предметів, об'єктів і сформувати просторові уявлення про об'єкти навколишнього світу та використовувати їх при орієнтуванні.

Батьки і вчителі повинні враховувати, що до категорії сліпих входять не лише тотально сліпі, але й діти, які мають незначні залишки зору, наявність якого зумовлює особливості їх орієнтування в просторі. Невміння сліпого дошкільника із залишковим зором використовувати його при пересуванні також вагомо ускладнює, гальмує розвиток його можливостей самостійно орієнтуватися в просторі. Необхідно навчити таку дитину (відповідно до зорових можливостей) виділяти світлові і кольорові плями, співвідносити їх із конкретними предметами або явищами, фіксувати зір на предметах,

виділяти силуети або контур предметів, розрізняти на близькій відстані раніше вивчені предмети. [5]

Розвиток навичок орієнтування в просторі відбувається протягом усього дошкільного віку. Вже в ранньому дитинстві відбувається опанування вмінням враховувати просторове розташування предметів. Однак дитина ще не відокремлює напрямів простору й просторових відношень між предметами від самих предметів. Формування уявлень про предмети і їхні властивості відбувається раніше, ніж уявлень про простір, і слугує їхньою основою.

У віці від одного до трьох років, на думку Венгера Л.А., розвиток орієнтування в просторі в дітей відбувається в процесі конструювання, ліплення, аплікації, малювання. Займаючись творчими продуктивним видами діяльності, діти засвоюють такі зовнішні властивості предметів, як форма, розмір та просторові відношення.

Дитина з раннього дитинства орієнтується в просторі, але утворення повних уявлень про простір відбувається протягом усього дошкільного віку. У дослідженнях (Венгера Л.А., Васильєвої М.В., Мусейібової Т.А., Люблінської Г.О. та ін.), представлені дані про навички просторового орієнтування дітей на певному віковому етапі.

У трирічному віці, за даними Васильєвої М.В., діти здатні розрізняти просторові напрямки від себе: праворуч – ліворуч, перед (попереду) – за (позаду), вгорі – внизу. Первинні уявлення про напрямки простору, які засвоює трирічна дитина, пов'язані з її власним тілом. Вони є для неї центром, «крапкою відліку», стосовно якої визначаються напрямки. Під керівництвом дорослих діти починають виділяти й правильно називати свою праву руку. Вона виступає як рука, що виконує основні дії: «Цією ручкою я їм, малюю, вітаюся. Значить, вона права». Визначити положення інших частин тіла в якості «правих» або «лівих» вдається дитині лише стосовно положення правої руки. Наприклад, на пропозицію показати праве око молодший дошкільник спочатку відшукує праву руку (стискає її, відводить

убік і т.д.) і після цього вказує на око. «Праве» й «ліве» здаються дитині чимось постійним, і вона не може зрозуміти, яким чином те, що для неї перебуває праворуч, для іншої дитини може перебувати зліва.

Інші напрямки простору (попереду, позаду) дитина теж співвідносить відносно себе. Діти співвідносять просторові напрямки з певними частинами власного тіла (вгорі – там, де голова, а внизу – де ноги; спереду – де обличчя, очі, а позаду – де спина; ліворуч – де ліва рука, праворуч – де права), так само розрізняють протилежні напрямки (внизу – вгорі, попереду – позаду, ліворуч – праворуч). Подальший розвиток орієнтування в просторі полягає в тому, що діти починають виділяти відношення між предметами (один предмет за іншим, перед іншим, ліворуч, праворуч від нього, між іншими й т.д.).

Уміння розрізняти частини свого тіла розвивається в повсякденному житті. У процесі вмивання, вдягання батьки, педагоги, називаючи частини тіла, вчать розрізняти праву й ліву руку, під час обіду – тримати ложку в правій руці, а хліб у лівій; пропонують показати, де праве (ліве) вухо; пояснюють, що ліві нога, око, вухо розташовані з тієї сторони, де ліва рука, а праві око, нога, вухо – там, де права.

В чотири роки діти, на думку Васильєвої М.В., можуть визначати розташування однієї-двох іграшок, що перебувають у протилежних від них напрямках: попереду – позаду, праворуч – ліворуч. Через якийсь час діти виконують подібні завдання вже з більшою кількістю іграшок (до чотирьох). Також діти цього віку вміють пересуватися в заданому напрямку.

У п'ятирічному віці діти вміють визначати положення предмета серед інших предметів, визначати своє положення серед навколишніх предметів (я стою за стільцем, поруч зі столом, перед вікном), пересуватися в заданому напрямку. [1, 2, 3]

Велике значення в формуванні уявлень про просторові відношення між предметами й опанування вмінням їх визначати має продуктивна діяльність. Будуючи з кубиків, дитина моделює не тільки форми, але й просторові

відношення. Вона вчиться передавати їх у малюнку, певним чином розташовуючи зображення людей і предметів на аркуші паперу. Діти, на думку Васильєвої М.В., повинні вміти орієнтуватися на аркуші паперу. Вони опановують умінням розкладати певну кількість предметів у зазначеному напрямку: у верхній, нижній частині аркуша, ліворуч, праворуч, посередині та ін. Діти вчать вживати слова для позначення положення предметів на аркуші паперу, на столі, на підлозі (ліворуч від, праворуч від, вище – нижче, ближче – далі, біля, через, вздовж). [1, 2, 3]

Мусейібова Т.А. розглянула генезис відображення простору в дітей дошкільного віку й виділила кілька етапів розвитку уявлень у дітей про місцевість та просторові відношення між предметами на ній. Відповідно до отриманих даних, вона класифікувала чотири рівні розуміння дітьми простору:

1. На першому етапі дитина виділяє тільки ті предмети, які контактно близькі до неї, а сам простір ще не виділяється;
2. На другому етапі дитина починає активно використовувати зорове орієнтування, розширюючи кордони сприймаемого простору й окремих ділянок у ньому;
3. Третій етап характеризується осмисленням віддалених об'єктів і збільшенням кількості частин, які виділяються з простору;
4. На четвертому етапі відображення простору носить вже більш цілісний характер, розширюються можливості орієнтування в різних напрямках, виділення місця розташування об'єктів у їхньому взаємозв'язку й зумовленості.

Якщо на першому етапі діти сприймають предмети в просторі дискретно, як віддалені один від одного й не пов'язані з простором, то пізніше вони усвідомлюють сам простір у сукупності з об'єктами, що перебувають у ньому.

Г.О. Люблінська, вивчаючи вікові особливості сприйняття простору, виділила три категорії засвоєваних дитиною знань про простір:

- розуміння віддаленості предмета і його місця розташування;
- визначення напрямків;
- відображення просторових відношень.

При цьому вона дала характеристику розвитку сприймання простору як процесу активної практичної взаємодії дитини й навколишньої дійсності. [4]

Повноцінність оволодіння знаннями про простір, здатність до просторового орієнтування забезпечується взаємодією рухливо-кінестетичного, зорового й слухового аналізаторів під час здійснення різних видів діяльності дитини, спрямованих на активне пізнання навколишньої дійсності.

Розвиток просторового орієнтування й уявлень про простір відбувається в тісному зв'язку з формуванням відчуття схеми свого тіла, з розширенням практичного досвіду дітей, зі зміною структури предметно-ігрової дії, пов'язаного з подальшим удосконаленням рухових умінь. Формування просторових уявлень, що формуються, знаходять своє відображення й подальший розвиток у предметно-ігровій, образотворчій, конструктивній і побутовій діяльності дітей.

Якісні зміни при формуванні просторового сприймання пов'язані з розвитком мовлення дітей, з розумінням й активним вживанням ними словесних позначень просторових відношень, виражених прийменниками, прислівниками.

Оволодіння знаннями про простір вимагає вміння виділяти й розрізняти просторові ознаки й відношення, уміння їх правильно словесно позначати, орієнтуватися в просторових відношеннях під час виконання різних трудових операцій, які вимагають просторових уявлень. [2, 3]

Позитивно впливає на розвиток просторового сприймання конструювання й ліплення, включення в експресивне мовлення словесних позначень відповідних предметних дій.

Розвиток просторового орієнтування здійснюють у кілька етапів. На першому етапі розвивається здатність відповідати заздалегідь зумовленою

руховою дією на добре відомий сигнал. Наприклад, кидання м'яча в напрямку вказаному вихователем за допомогою словесного, світлового (звукового) сигналу.

На другому етапі розвивається здатність коригувати рухові дії відповідно до змін умов виконання. Наприклад, кидання м'яча в мішень, що рухається з різною швидкістю. На останньому етапі розвивається здатність використовувати саме ту рухову дію, що у найбільшій мірі відповідає у новій ситуації. Для розвитку цієї здатності використовують різні рухливі і спортивні ігри.

Основоположним принципом у роботі з розвитку просторового орієнтування є формування у дітей усвідомленого уявлення про схему власного тіла, визначення просторових напрямків, орієнтування в навколишньому «малому» просторі. Далі дошкільники тренуються у визначенні послідовності предметів або їхніх зображень (наприклад, ряду предметних картинок, що зображують фрукти, тварин і т.д.), а також графічних знаків. [3]

Відповідно, розвиток орієнтування в просторі можна проводити в наступній послідовності:

- визначення просторового розташування предметів стосовно самого себе;
- виконання рухів за вказаним напрямком (доторкнутися правою рукою до лівого вуха, лівою рукою до правого вуха);
- встановлення просторових відношень між предметами, об'єктами відносно себе (прикласти кисть до обведеного контуру долоні, визначити руку; витягнути вбік праву (ліву) руку; перелічити предмети, що знаходяться праворуч (ліворуч));
- визначення просторових співвідношень між 2-3 предметами або зображеннями. [3]

Етапи розвитку просторових уявлень у дітей з порушеннями зору (від народження до 6 років).

Глибоке порушеннями зору негативно впливає на рухову активність дитини, на впізнання нею навколишнього простору і орієнтування в ньому. Під орієнтуванням у просторі розуміється здатність сліпої дитини визначати своє місце розташування серед оточуючих її предметів і об'єктів, напрямок обраного руху; виявляти предмет або об'єкт, до якого вона прямує.

Навчання орієнтування в просторі починається з перших місяців життя сліпої дитини.

Як і всі діти, незрячий малюк опановує просторові відношення навколишнього наоснові руху, але внаслідок ушкодження зорового сприймання, темп розвитку рухового апарату уповільнений, така дитина вимагає постійної допомоги з боку дорослого. Сліпа дитина не бачить оточуючих її предметів, тому у неї не виникає потреби здійснювати необхідні рухи для пізнання навколишнього світу. Пізнання сліпою дитиною простору і орієнтування в ньому носять поетапний характер і пов'язані з розвитком її рухового апарату.

Перший етап (так само, як і у зрячої дитини) починається з пізнання частин свого тіла і вміння здійснювати ними необхідні рухи: піднімати голову, маніпулювати руками і ногами, перевертатися з боку на бік, на животик та ін. Нормальнозорова дитина робить ці рухи на основі зорового і мовного спонування дорослого, насамперед матері.

Сліпу дитину мати спонукає здійснювати необхідні рухи в перші місяці життя шляхом її стимулювання звуковими сигналами, але не дуже сильними і різкими, оскільки малюк може злякатися їх. У перші тижні життя дитина реагує на зовнішні подразники всім тілом. Але поступово сліпий малюк, як і його зрячий одноліток, повинен навчитися реагувати на подразники частинами тіла: головою, ручками, ніжками і т.д. Але цим рухам мати повинна навчити сліпу дитину, тим самим, сприяючи формуванню уявлень про частини тіла і доступних їй рухах. Наприклад: мати згинає ноги малюка в колінах, піднімає тулуб разом з ногами, обертає тулуб і голову в будь-якому

напрямку та ін. При цьому ласкою, своїм дотиком до тіла дитини заохочує вдало виконані рухи.

Дитину слід навчити розуміти частини свого тіла і тіла іншої людини: матері, батька та інших членів сім'ї. Для цього слід дозволити дитині доторкатися до обличчя людини яка до неї нахилилася, його рук, грудей матері. Згодом цей досвід буде корисним для впізнавання близьких та знайомихлюдей.

Для того щоб сліпа дитина в перші місяці життя навчилася керувати головою, доцільно робити наступні вправи. Покладіть дитину на животик. Сліпі діти часто відмовляються від того, щоб їх клали на животик. Коли дитину кладуть на животик, вона, як правило, різко піднімає голову. У цей момент мати своїм обличчям торкається до голови малюка, ласкаво погладжує її. Сліпа дитина починає засвоювати, що підняття голови і поворот на приємний голос супроводжуються ласкою. Коли дитина лежить наживотику на столі або іншій твердій поверхні, можна погладити її по спині, щоб вона випрямила голову і тулуб. Якщо дитина лежить на животику на колінах матері, слід привертати її увагу будь-якою звуковою іграшкою, до якої вона може торкатися і положення якої слід змінювати (вгорі, ліворуч і т.д.). [1, 2, 6]

Другий етап на шляху розвитку рухів частин тіла дитини, за допомогою яких вона навчиться піднімати голову, шию, випрямляти спину, – це опора на руки. Для цього можна використовувати великий надувний м'яч, на який дитина кладе свої руки. Підтримуючи дитину, слід повільно повертати м'яч, привертаючи увагу малюка ласкавим дотиком. Щоденні заняття з дитиною дозволяють ускладнювати вправи і тим самим сприяють розвитку рухового апарату. Якщо малюку в перші місяці не надавати допомоги, він може знаходитися в одному і тому ж положенні і на одному місці. Малюк (як зрячий, так і сліпий) постійно потребує різноманітних рухів. Ставлячи його в різні положення, ми допомагаємо йому розвивати рівновагу (вестибулярний апарат) і зміцнювати м'язи. Кожне нове положення (на боці, на спині, на

животику, перевертання тіла і т. д.) тіла дитини дає йому нове відчуття, зміцнює впевненість у собі і готує до самостійних рухів. Коли дитина навчиться керувати головою, вона зможе самостійно рухати руками, здійснювати хапальні рухи, гратися своїми руками, спиратися на них. Між четвертим і шостим місяцями життя спільні рухи головою і руками дозволяють сліпій дитині опанувати першими елементами рівноваги і навчитися качатися. Тепер можна буде приступати до оволодіння дитиною нового положення – сидячи.

Навчання положенню сидячи – тривалий і поетапний процес. Перш ніж дитина освоїть це положення, вона повинна навчитися хапатися за пальці рук дорослого і триматися за них в положенні сидячи, утримувати брязкальця, про розташування яких дитина дізнається по звуку. Діти навіть із залишковим зором не сприймають навколишніх предметів на відстані. Використовуючи звукову іграшку, потрясти нею перед обличчям дитини, а потім відвести на невелику відстань, щоб вона змогла до неї дотягнутися і утримати. Тепер можна починати вчити сліпого малюка сидіти. Існує система вправ, спрямованих на навчання малюка положенню сидячи, яке є важливим моментом на шляху оволодіння таким видом руху, як повзання. Коли дитина почне сидати, її слід вчити рухатися на животі. Це важливо для розвитку рухів вперед і назад за допомогою рук. Зряча дитина починає повзати, щоб дотягнутися до цікавої іграшки, розташованої далеко від неї. Дитина, яка не бачить іграшки або предмета, не починає повзати. Малюк почне повзати, якщо з'явиться спонукальна причина. Наприклад, голос мами лунає поруч але, щоб до неї доторкнутися потрібно зробити рух у тому напрямку, звідки йде звук. Дитину слід вчити ставати в позу "на карачки", випрямляти спинку, підтримувати за талію і розгойдувати її тіло вперед і назад (самостійно сліпий малюк може і не освоїти позу і рухи, які лежать в основі повзання). Рекомендуються наступні вправи для оволодіння сліпою дитиною повзанням: штовхання перед собою звукової іграшки; взяти іграшку і розглянути її в положенні сидячи, потім дорослий забирає іграшку з рук

дитини і кладе поперед нею, дитину ставлять в позу "на карачки" і підштовхують ззаду під ніжки, одночасно іграшку рухають вперед і спонукають дитину до того, щоб вона повзла до неї. Слід похвалити дитину словами, ласкавим погладженням, якщо вона доповзе до іграшки і візьме її в руки.

На другому етапі розвитку рухів у сліпої дитини може розвинутися страх простору, якщо вона постійно буде наштовхуватися на гострі кути меблів, падати (особливо назад) і забиватися. Удари і падіння перешкоджають розвитку рухової активності як передумови орієнтування в просторі. Падіння не повинні обмежувати її безпечно пересування. Про це слід подбати всім членам сім'ї. [1, 2, 6]

Третій етап у навчанні сліпих дітей пересування в просторі пов'язаний з вертикальним положенням тіла дитини – пересуванням ніжками, ходінням. Перш за все батьки вчать сліпу дитину вставати на ніжки, утримувати тіло у вертикальному положенні, спонукають робити перші кроки. Можна покласти улюблену іграшку на доступній від дитини відстані. Малюка ставлять на ніжки і допомагають зробити крок вперед. Дорослий бере дитину під ручки, злегка піднімає то за одну, то за іншу ніжку для того, щоб дитина могла по черзі переносити вагу з однієї ніжки на іншу. Можна і потрібно при цьому вчити дитину, піднімаючи одну ногу, триматися на іншій, зберігаючи рівновагу. Для закріплення руху вперед дитина може триматися за спеціальний візочок або стільчик і штовхати їх перед собою. Слід ставити малюка на ніжки, підтримуючи за руки. Роблячи кроки, дорослий як би веде дитину, яка синхронно разом з ним робить перші кроки.

Деяким дітям легше робити перші кроки, якщо вони йдуть боком, тримаючись за меблі. Батьки привертають їхню увагу звуковою іграшкою або голосом. Можна через кімнату натягнути мотузку на рівні пояса малюка. Він, тримаючись за мотузку, буде вільно пересуватися з одного кутка кімнати в протилежний. Навчаючи дитину ходьбі, слід звернути увагу на

необхідність присідання при виконанні таких завдань, як підніми іграшку або річ, що впала, доторкатися до ніг дорослого, який стоїть поруч.

Дитина робить перші кроки в знайомому приміщенні, кімнаті. Але й на вулиці вона повинна розрізняти ніжками піщану доріжку, травичку і т.д. Цьому їй треба вчити. Сліпа дитина починає ходити з широко розставленими ногами – для рівноваги. Але якщо не навчити її правильно переставляти ноги при ходьбі, то навичка ходьби з широко розставленими ногами закріпиться. Хо́да такої сліпої дитини, а потім і підлітка і дорослого починає різко відрізнятися від ходи зрячого однолітка і ускладнює рух. Сліпій дитині важко навчитися таким рухам, як біг, стрибки. Тому дорослі розповідають і показують дитині початкове положення при стрибках, бігу і т.д. Відмінною особливістю ходьби сліпої дитини є нескоординований рух рук і ніг. Тому батьки також повинні навчити дитину правильно здійснювати рухи руками при ходьбі.

На третьому етапі розвитку рухового апарату дитини виникає, а потім і закріплюється навичка ходьби з витягнутими руками, які оберігають від ударів. Удари, постійні падіння формують в сліпої дитини страх простору, нервового напруження, невпевненості у своїх можливостях. Подоланню цього страху простору у сліпої дитини сприяє постійний мовний контакт з близькими дорослими.

Слід постійно проговорювати такій дитині під час пересування в знайомому і незнайомому просторі, де вона знаходиться, що її оточує. Наприклад, розказати дитині, що вона знаходиться в спальні або загальній кімнаті, перед ліжком або диваном. Іграшки лежать на підлозі біля дивану, а мама сидить на дивані. Нехай вона доторкнеться до дивана, до іграшок, до мами, співвіднесе їх розташування відносно себе і почне в період формування мовлення засвоювати значення прийменників, що виражають певні положення предметів у просторі – біля стіни, за столом, під ліжком і т.д. Розуміння цих слів – перший крок до вивчення сліпою дитиною напрямку. Практика використання цих прийменників закріпить у свідомості

сліпої дитини їх значення, і буде сприяти розумінню словесних вказівок на наступних етапах життя. Нормальнозора дитина впізнає напрямок за допомогою зору. Коли їй кажуть: "М'яч за спиною", дитина повертає голову назад. Сліпій дитині слід показати, що значить "за спиною" і який розворот тіла треба зробити, щоб знайти м'яч.

У багатьох дітей з глибокими порушеннями зору віку є залишковий зір, який дозволяє не тільки розрізняти напрям джерела світла, але і колір і форму близько розташованих предметів. Безумовно, можливості орієнтування сліпих дітей із залишковим зором значно зростають, але за умови, що дорослі навчать їх раціональному використанню.

Немовлята найкраще бачать близькі предмети. Якщо ви хочете, щоб дитина бачила предмет, наблизьте його до очей дитини (не далі, ніж на 15 см). Гарний контраст дає чорно-біле поєднання. Діти краще бачать, якщо освітлення направлено на предмет. Коли освітлення занадто яскраве, дитина закриває очі. Джерело світла повинно бути за спиною дитини. Зазвичай сліпі діти із залишковим зором люблять розглядати людські обличчя, особливо обличчя близьких і приємних їм людей: матері, бабусі, батька та ін. Контакти обличчям до обличчя, очі в очі, яскраві світлові прикраси є привабливими стимулами для дитини. Коли дитина із залишковим зором починає повзати, прив'яжіть до її руки яскраву стрічку, привертайте увагу дитини до неї. Коли дитина починає ходити, звертайте увагу, на якій відстані вона розрізняє предмети і якого розміру. [1, 2, 6]

Вже в 3-4 роки можна дозволяти дитині розглядати предмети через збільшувальне скло. Якщо малюк відчуває труднощі в розгляданні предметів в навколишньому просторі, то змініть дистанцію (наблизьте предмет до обличчя дитини), освітлення, використовуйте контрастний фон. Для привертання уваги дитини та використання при цьому її залишкового зору повісьте на вікно кольоровий целофан, – шурхіт приверне увагу, а колір дозволить розглядати його. Можна на вікна приклеювати силуети знайомих

дитині предметів. Активному використанню залишкового зору в орієнтуванні сприяє забарвлення шпалер, нічник біля ліжка, рухомі предмети.

Якщо дитина носить окуляри, то батькам слід пам'ятати, що лінзи повинні бути чистими, без подряпин. Окуляри не повинні щільно прилягати до очей, їх слід знімати тільки за приписом лікаря. В основі розвитку рухового апарату, вмінь орієнтуватися в просторі дошкільників з порушеннями зору лежить ігрова діяльність. У грі в дитини розвиваються як рухові так і пізнавальні здібності. Пересуваючись у просторі, дитина вивчає можливості свого тіла, спілкується з іншими дітьми, пізнає світ людей. Але ігрова діяльність сліпої дитини як провідна форма оволодіння простором відбувається на звуженій сенсорній основі. Тому стимуляція ігрової діяльності сліпої дитини з боку дорослих вимагає знання закономірностей і особливостей її психічного, фізичного та особистісного розвитку. [1, 2, 6]

Таким чином, порівнюючи орієнтування в просторі дітей з порушеннями зору і дітей з нормальним зором, ми бачимо, що орієнтування в просторі у дітей з порушеннями зору пов'язано з низкою труднощів, які в той же час, можуть бути успішно подолані в процесі корекційно-розвивальної роботи. Корекційна робота з розвитку просторового орієнтування сприяє подальшій соціальній адаптації дитини.

Література

1. Воспитание и обучение слепого дошкольника / Под ред. Л.И. Солнцевой. – М.: Просвещение, 1967.
2. Дружинина Л.А. Коррекционная работа в детском саду для детей с нарушениями зрения: Методическое пособие / Л.А. Дружинина. – М.: Издательство «Экзамен», 2006. – 159 с.
3. Занятия по развитию ориентировки в пространстве у дошкольников с нарушениями зрения. Методические рекомендации / [сост. Л.А. Дружинина и др.; науч. ред. Л.А. Дружинина]. – Челябинск: АЛИМ, изд-во Марины Волковой, 2008. – 206 с.
4. Люблинская А.А. Особенности освоения пространства детьми дошкольного возраста // Формирование восприятия пространства и пространственных представлений у детей. – М.: АПН РСФСР, 1956. – Вып. 86. – С. 47-62.
5. Подколзина Е.Н. Особенности пространственной ориентировки дошкольников с нарушением зрения // Дефектология. – 2008. – №4. С. 64-68.
6. Феоктистова В.А. Воспитание слепых детей дошкольного возраста в семье. – М., 1999.